

Petrićevo razumijevanje Platonove dijalektike

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2001, 27, 35 - 52**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:069572>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆEVO RAZUMIJEVANJE PLATONOVE DIJALEKTIKE*

MIHAELA GIRARDI KARŠULIN

(*Institut za filozofiju, Zagreb*)

UDK 111 Petrić. Platon
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 26. 10. 2001.

U okviru opovrgavanja Aristotelove kritike Platonove dijalektike, tako reći kao nusproizvod, pojavljuje se Petrićevo tumačenje Platonove dijalektike. Što je to Platonova dijalektika, nije, međutim, jednostavno pitanje, a vjerojatno nije ni pitanje na koje je moguće dati jednoznačan odgovor. Petrićevo je shvaćanje jedan prilog samointerpretaciji novoplatonizma za koju je karakteristično da se konstituira u opreci prema Aristotelu.

Pristupajući kritici Aristotelove kritike Platonove dijalektike polazi Petrić od konstatacije da Aristotel nije *otvoreno* kritizirao Platona u pitanjima dijalektike i da je to učinio vrlo *štedljivo* i na malo mjesta. Ipak Aristotel se, po Petriću, *potajno* ne slaže s Platonom u pitanjima dijalektike. Pritom Petrić ujedno određuje status tih pitanja, tj. određuje dijalektiku kao voditeljicu znanosti – *dux scientiarum*. Tu voditeljicu znanosti pronašao je, navodi Petrić, Zenon iz Eleje, a Sokrat, Euklid i sljedbenici Euklida kao i Platon i Aristotel zovu je *dijalektikom*, dok je Demokrit, kasnije peripatetičari i svi stoičari zovu *logikom*.¹

To je već prvi problem pri kojem treba zastati. Petrić identificira logiku i dijalektiku. To samo po sebi i nije neočekivano; jer je poznato da se do 16. st.

* Prilog s X. međunarodnog simpozija Hrvatskog filozofskog društva »Dani Frane Petrića«, održanog u Cresu od 27. do 29. rujna 2001. g.

¹ Primo itaque loco dialecticam, uti aliarum omnium scientiarum ducem attingamus, in qua partior fuit Aristoteles Platonis accusator, paucioribus enim quam alibi, locis, eum aperte reprehendit, sec occulte in pluribus ab eo dissentiens, Platonis dialecticam, non probat... Dialecticam vocamus quam Democritus antea, Peripatetici postea ac Stoici omnes logicam appellaverunt. Zeno Eleates cui inventionis eius honos est tribuendus, dialecticam quoque nuncupavit, quo nomine Socrates, Euclides, Euclideique omnes, Plato, atque Aristoteles usi sunt. Frane Petrić, Discussionum Peripateticarum T. IV, Basileae, 1581, str. 313.

cjelokupna logika pretežno nazivala dijalektikom. Problem je, međutim, u tome da se odredi na koji pojam dijalektike misli Petrić kad identificira logiku i dijalektiku. Ono što mi zovemo Aristotelovom logikom, a to je ono što se do 16. st. pretežno zvalo dijalektikom, tradirano je u zbirci tekstova koja se zove *Organon*, tj. oruđe, pri čemu se želi izraziti propedeutički karakter te discipline.²

Ono što se misli ili pokušava odgonetnuti kao *Platonova dijalektika* bez sumnje je i za nas neka Platonova – *dux scientiarum*, ali njezina usporedba s Aristotelovim *Organonom* bila bi u najmanju ruku diskutabilna, a ne samorazumljiva. Petrić, međutim, upravo to čini, tj. on izlaže Aristotelovu kritiku definicije i dijereze u smislu kritike Platonove dijalektike. No, ni Petrić ne misli uspoređivati Platonovu dijalektiku s nekom propedeutičkom »formalnom logikom«. On uspoređuje Platonovu dijalektiku s Aristotelovim logičkim spisima (Petrić citira *Prvu* i *Drugu analitiku* i *Topiku*, a ne samo *Topiku*) zato jer smatra Aristotelove logičke spise dijelom njegove *Metafizike*.

Navodeći riječi peripatetičara Nikole Damaščanina da spis *Metafizika* ne donosi ništa korisnog, obrazlaže Petrić tu tezu *zbrkanošću* koju je Damaščanin uočio u Aristotelovoj *Metafizici*. Radi se, po Petriću, o zbrci *dviju* znanosti: *znanosti o biću i znanosti o prvim supstancijama*, ili *triju* znanosti: *znanosti o principima supstancija, znanosti o principima znanosti i znanosti o biću*.³ Pod *znanošću o principima znanosti* podrazumijeva Petrić tematiku Aristotelove logike odnosno dijalektike.⁴ Ta dijalektika ili logika predstavlja, po Petriću, dio tematike *Metafizike*, a s druge strane to je ista ona tematika koja se obrađuje u *Organonu*. Nasuprot tome, postavlja Petrić Platonovo određenje dijalektike. Dijalektika je po Platonu ispravna upotreba ljudskog razuma (*rationis humanae rectum usum*) i dijalog duše sa samom sobom (*animae apud se dialogum*).⁵

² Sam Aristotel nikada ne govori o svojim logičkim spisima kao nekoj cjelini. Pojam organon rezultat je interpretacije kasnijih peripatetičara i sadašnji poredak vjerojatno je potekao iz izdavačke djelatnosti Andronika s Rodosa. Međutim, u Petrićevo vrijeme ta je podjela i cjelina bila općeprihvaćena i samorazumljiva.

³ Cur autem nihil ad doctrinam utile eam habere vir tantus iudicaverit, in causa, ut ego existimo, fuit, horum librorum confusio, quam Nicolaus vidit et reprehendit, confusio, inquam duarum harum scientiarum de Ente ac de Primis substantiis. Vel potius trium scientiarum, de Principiis substantiarum, de Principiis scientiarum ac de Ente. F. Petrić, op. cit., str. 104.

⁴ Sed inter hanc tractationem multa quae ad Logicam pertinent, eum inseruisse asserimus, ut libri quarti ca. 7,8, libri 6. cap. 4,5,10 proculdubio sunt logici generis etiam si his libris confuse interposita sint. Quam ob causam proculdubio Nicolaus non dubitavit hos libros confusos appellare debereque eorum doctrinam meliori ordine doceri asseruit. Quos nos itidem non dubitavimus in tres scientias distinguere. nam capita modo citata, Logica sine ullo dubio sunt, reliquarum librorum ad entis scientiam pertinent. F. Petrić, op. cit., str. 107.

⁵ Dialecticam autem ac logicam non aliud esse quam rationis humanae rectum usum, ac veluti animae apud se dialogum ex Platone mox apparebit. F. Petrić, op. cit. str. 314.

Platonov i Aristotelov pojam dijalektike povezuje pojam govora i ispravne upotrebe razuma u njemu. Drugo je pitanje uključuje li Petrić tu opravdano i Platonovo određenje dijalektike kao razgovora duše sa samom sobom. Taj je korak, međutim, za Petrića odlučujući, jer on njime u tematiku dijalektike uvodi pitanje o ustrojstvu i statusu duše.

Oslanjajući se na Platonovo određenje dijalektike kao specifične djelatnosti ljudske duše, postavlja Petrić tezu da je temeljna razlika između Aristotela i Platona u pitanjima dijalektike (a to, sad vidimo, znači: u pitanjima ljudske spoznaje) *shvaćanje ljudske duše*. Dok svi stari filozofi, Platon i platoničari, izlaže Petrić, drže da je ljudska duša vječna na oba kraja, tj. da nije nastala i da ne propada kasnije, da proizlazi od oca razuma (a patre intellectu) u vječnosti, dotle Aristotel smatra da duša proizlazi iz krila materije.⁶ To je tzv. *materijalni* (odnosno *potencijalni*) *razum* koji je sam za sebe bez ikakvih formi, aktualno ništa, ali je u mogućnosti da primi sve forme. Aristotelovo određenje razuma: *biti aktualno bez forme i u mogućnosti za svaku formu* povezuje taj razum s materijom koja se na jednak način definira kao *puka mogućnost* da primi svaku formu.⁷ Iz te temeljne ontološke razlike u statusu ljudske duše: vječnost i proizlaženje od oca razuma s jedne, tj. platoničke strane i ne-vječnost, materijalnost, puka mogućnost s druge, tj. aristotelovske strane, proizlaze i konsekvencije s obzirom na djelatnost duše, tj. na spoznavanje i spoznaju.

Platonovo shvaćanje vječnosti ljudske duše rezultira shvaćanjem spoznaje kao *prisjećanja* (*reminiscentia*) na one vječne forme koje je primila od oca razuma. Te forme su silaskom duše u materiju zatamnjene i duša na neki način treba biti potaknuta i pokrenuta da ih se prisjeti. To poticanje na spoznaju dvostruke je prirode. S jedne strane dušu na prisjećanje potiču osjetila, s druge strane objava. Poticanje na spoznaju koje dolazi od osjetila ima, međutim, negativni karakter. Osjetilna spoznaja pokazuje svojom nedostatnošću i neadekvatnošću preko same sebe. Istinska spoznaja je, dakle, neko odvrćanje duše od osjetilne spoznaje i okretanje duše k samoj sebi, odnosno

⁶ Omnis Zoroastri antiquissimi omnium sapientum, Chaldeorum, Assyriorum, Persarum, Indorum, omnis Mercurii Aegyptiorumque, omnis Hebraicorum, Esseorum, omnis Graecorum, Orphicorum, Pythagoreorum, Platoniorum schola animam humanam utraque temporis parte aeternam facit: ... Aristoteles, qui non Platoni solum, sed veteribus omnibus, quibus potuit dogmatibus sese opposuisse videri voluit, animam humanam non ab intellectu, aut alia superiore essentia, sed uti reliquorum brutorum animas de materiae sinu videtur eduxisse, praeter unum intellectum, quem ait deforis nescio unde, accedere. ... Hoc primum ac summum est in Dialectica inter Platonem, atque Aristotelem discrimen. F. Petrić, op. cit., str. 314.

⁷ ... cum eo quem materialem vocant, quem nudum omnium formarum actu, potentia omnium capacem, non aliter ac materiam illam, unde eductus est, asserunt esse. F. Petrić, op. cit., str. 314.

formama koje je otprije sa sobom donijela; *ponovno dohvaćanje već prije znanog ili prisjećanje*. Za Aristotela, međutim, spoznaja ne može biti prisjećanje jer se duša kao materijalna i propadljiva nema čega prisjećati. Duša ne raspolaže nikakvim vječnim formama, nikakvim otprije spoznatim sadržajima. Aristotel je, kaže Petrić, stoga osporavao spoznaju kao prisjećanje, i to u *logičkim knjigama* (his in libris logicis).⁸ Logičke knjige Aristotelove, njegova logika, bave se, dakle, po Petriću, psihologijom i teorijom spoznavanja. Spoznaja za Aristotela – to su, s obzirom na izvedenost duše iz materije, *nova i novostvorena spoznavanja* (recentes ac novas omnino notitias). Ta nova spoznavanja nastaju ponajprije pomoću osjetila i ona su prvotno singularna, a zatim djelatnošću mogućeg, materijalnog razuma postaju univerzalna.⁹ Time je u stvari Petrić opisao Aristotelov postupak *apstrakcije*, nasuprot Platonovom određenju spoznaje kao *prisjećanja*, i sveo Aristotelov pojam apstrakcije na kršćanski neprihvatljivu koncepciju materijalnosti i smrtnosti ljudske duše. Istovremeno je logiku učinio ovisnom o metafizičkim stavovima.

Mimo te osnovne razlike u statusu ljudske duše, tumači Petrić, postoje dvije načelne suglasnosti između Aristotela i Platona. Spoznaja i za Platona počinje s osjetilnom spoznajom, a znanost se, kako za jednog tako i za drugog, sastoji u uspostavljanju veze (connexione) između učinjenog, tj. posljedice i njezina uzroka (scientiam esse effectus cum causae connexione).¹⁰ Dijalektika, logika za Platona je, kao i za Aristotela, pravilna upotreba racionalne moći spoznavanja (rationis humanae rectus usus). *Ratio* je moć spoznavanja (facultas), a *način* na koji *ratio* dolazi do spoznaje određuje Petrić po Platonu kao *razgovor duše same sa sobom* (animae apud se dialogus). No, taj razgovor duše sa sobom *prelazi granice duše*, jer *dianoia* – taj termin Petrić ne prevodi na latinski pa ga nećemo prevesti ni na hrvatski – po Petriću, ostvaruje spoznaju općenitog kao *uzroka* onog pojedinačnog koje se dohvaća osjetilima. Dotle se, po Petriću, slažu i Aristotel i Platon. Među njima je, međutim, razlika u tome što Platon drži da *dianoia* *ono opće objavljuje* (revelaret), dok Aristotel misli da *dianoia* *stvara ono opće i pridodaje* ga pojedinačnom (affingeret). Pritom se svojstvo veze (connexio) pojedinačnog i općeg u znanosti pokazuje na različit način. Po Platonu ono *pojedinačno* se *pripaja* općem, *podvodi* pod opće kao svoj uzrok, dok se po Aristotelu iz po-

⁸ Ideoque nullas illi rerum formas essentialiter ingenitas esse, ac propterea vanas illas scientiarum reminiscentias his in libris logicis, ostendere annexus est. F. Petrić, op. cit., str. 314.

⁹ Sed scientias esse recentes ac novas omnino notitias, quas itidem sensuum ministerio acquirere nos singulares primo, deinde suo [tj. intellectu] opere universales effci docent. F. Petrić, op. cit., str. 314.

¹⁰ Duae primae conformitates, primas notitias a sensibus oriri, scientiam esse effectus cum causae connexione. F. Petrić, op. cit., str. 314.

jedinačnog zaključuje na opće, izvodi opće.¹¹ Po Platonu, opće kao ono koje *dianoia* objavljuje *pretpostavka* je spoznaje pojedinačnog, dok je po Aristotelu spoznaja općeg *rezultat* spoznaje srodnosti mnogog pojedinačnog. Na taj način, svodeći ih na zajednički termin – *dianoia* – kao na izvornu spoznajnu sposobnost suprotstavlja Petrić Platonov pojam *anamnesis* i Aristotelov pojam *apstrakcije*. Je li spoznaja prisjećanje na ono opće ili je apstrakcija općeg iz pojedinačnog – odgovor na to pitanje temelji se, po Petrićevoj interpretaciji, u metafizici, tj. u uvidu u ontološki status duše.

Nezavisno, međutim, od te odluke, i za Platona i za Aristotela, spoznaja ovisi o jednoj sposobnosti duše, o *dianoia*. *Dianoia* je neko djelovanje (*operatio*), razgovor, dijalog duše sa samom sobom i iz toga proizlazi i pojam *dijalektika*. Razgovor se sastoji iz pitanja i odgovora, a odgovori su ili potvrđivanje ili nijekanje (*affirmatio ac negatio*).¹² Potvrđivati ili nijekati znači, međutim, nekom subjektu priricati ili odricati neki predikat. Tu se, dakle, vraćamo tematici koju zovemo logičkom, teoriji suda i zaključka, s time da je ta tematika sad utemeljena i izvedena iz osnovnih metafizičkih uvida.

Utemeljujući logiku u metafizici Petrić očito želi izvesti i uvjeriti da postoje različite logičke koncepcije ovisno o različitim metafizičkim stavovima. Moguća različita logička učenja ovisi o uvidu u ontološki status onog bića koje govori i razgovara, odnosno o uvidu u ontološki status duše. Ako se onaj koji govori i ima znanost poima kao ne-vječan i propadljiv, njegova se spoznaja također ne može odnositi na ono vječno. Ne-vječno biće ni na koji način ne može misliti ono vječno, identično i sl. Tim tumačenjem Petrić sebi otvara mogućnost da uvažavajući formalno važenje nekog logičkog učenja, npr. o silogizmu, ospori spoznajnu vrijednost ili ontološki status spoznaje koju silogizam faktički pruža. To ujedno znači da o temeljnim metafizičkim uvidima ovisi i svrha ili zdatak koji se postavlja dijalektici.

I za Platona i za Aristotela *dianoia* je temeljna spoznajna sposobnost i ona se sastoji u tome da duša, postavljajući pitanja i dajući odgovore na njih, formira sudove, tj. nekom subjektu pririče ili odriče neke predikate. Ipak, razlikuju se Platon i Aristotel u tome kako sagledavaju *svrhu* ili *korist* od dijalektike. Aristotel određuje korist dijalektike ponajprije u tome da ona omogućuje *raspravu i dokazivanje o svakoj temi*. Nadalje, Aristotel ukazuje na to da dijalektika pomaže u razgovorima utoliko što omogućuje *da se pobroje*

¹¹ Potentiam eam animae, quae a singularibus per sensum acceptis notitiis, universales illas vel revelaret, vel affingeret, causasque effectibus vel annexeret, vel conneceret, uterque voce eorum linguae δianoιαν dianoean vocavit, quo nomine nos quoque, quia latine proprie exprimi non potest, posthac utemur. F. Petrić, op. cit., str. 314.

¹² Dialogus ergo rite animae interrogatione, ac responsione constans, nec non affirmatiōne, ac negatione dianoeae operatio est. nomenque Dialecticae hoc διαλέγεσθαι dissertationi dedit. F. Petrić, op. cit., str. 314.

tuda mišljenja, tj. da se odrede njihove pretpostavke, da se *ospore* i da se s njima *diskutira na temelju vlastitih pretpostavki*. Kao treće, navodi Petrić, Aristotelu dijalektika služi za to da *dovede u pitanje i tezu i antitezu* (ad utraque), čime se lakše sagledava istinito i neistinito.¹³ Petrić konstatira da je ove dvije zadnje upotrebe ili koristi dijalektike Aristotel obilato koristio u svojim djelima. Aristotel, tumači Petrić, posvuda prvo nabraja *tuda mišljenja*, zatim ih nadilazi (μεταβιβάζει – Petrić rabi grčki termin i ne prevodi ga), potom o svemu izlaže dvojbu, a nakon toga iznosi svoju tezu. Petrić posebno ističe Aristotelov postupak da raspravlja na temelju tuđih tradiranih mišljenja i tako nadmaši protivnika, a da sam nije doveden u situaciju priznati nešto suprotno onome što je tvrdio.

Petrić ne tumači Aristotelovo određenje dijalektike: συλλογίσασθαι ἐξ ἐνδόξων, kao što je to uobičajeno *kao silogizam koji sadrži samo vjerojatne premise*, nego u tom smislu da Aristotel *navodi tradirana tuda mišljenja* koja nadilazi i pritom izbjegava opasnost da sam kaže nešto čime bi sebi protuslovio, odnosno izbjegava obvezu da položi način o svojim tezama. Usput treba spomenuti da je takvo tumačenje termina ἐνδόξων i definicije dijalektičkog silogizma kao novo, nasuprot općem tumačenju 1951. izložio Eric Weil¹⁴, kao i to da na sličan način i W. Wieland tumači Aristotelovu »povijest filozofije«, tj. Aristotelovo razračunavanje s pretečama kroz koje on formuliira svoje učenje o principima.¹⁵

Petrić svakako ovu tezu, suprotno modernim interpretacijama, izlaže u negativnom smislu, kao Aristotelov pokušaj prijevera, tumači je u smislu sofističkog nadmudrivanja. Petrić se, naime, orijentira prema platoničkom značenju pojma δόξα, pukog mnijenja suprotstavljenog znanju znanosti i istini. »Filozofija« koja se bavi mnijenjima filozofa, a ne *stvarima samim*, odnosno istinom o stvarima, nije filozofija, nije *ljubav prema mudrosti*, nego *filodoksija*, ljubav *prema mnijenjima* – a to je za jednog platoničara ljubav prema pričinu i *sofistika*.

Ipak, Petrić ne pobija ta Aristotelova shvaćanja kao netočna ili neistinita. Štoviše, on drži da je i Platon i poznao i uvažavao i rabio dijalektiku u tom smislu i to dokazuje citatima iz Platona.¹⁶ Očito Petrić prihvaća i to određenje ili tu korist dijalektike. Ona nije netočna, ona samo nije potpuna.

¹³ Sed hoc erit hac in re discrimen, quod Aristoteles dialecticum ad tria tantum alligat ac velut vincit ... πρὸς τὰς γυμνασίας, πρὸς τὰς ἀντιλέξεις, πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας, ad exercitationes, ad colloquia, ad philosophicas scientias. Dalje navodi Petrić citat Aristotela ... F. Petrić, op. cit., str. 315.

¹⁴ Usp. Eric Weil, Revue de metaphysique et de la morale, 56. 1951, str. 299.

¹⁵ Usp. W. Wieland, Die aristotelische Physik, Göttingen, 1962.

¹⁶ Optime Plato ante Aristotelem, tres dialecticae usus et cognovit et exercuit longe efficacius, quam tota sua philosophia Aristoteles. F. Petrić, op. cit., str. 315.

Osim tih upotreba dijalektike, navodi Petrić, Platon je poznao i rabio dijalektiku u još jednom smislu, u još jednoj primjeni. Za Platona dijalektika *opovrgava neistinita mnijenja* i time *čisti duše*, kao što liječnik čisti i liječi tijela. Ta je dijalektika, pobijajući neistinita mnijenja, *medicina duša*.¹⁷ Time je dijalektika, međutim, protumačena kao istinita i prava filozofija. I tu Petrić suprotstavlja Platona Aristotelu. Platon je poznao i rabio dijalektiku u Aristotelovu smislu, Aristotel, međutim, uopće ne poznaje ovaj četvrti, Platonov pojam dijalektike kao istinske filozofije. Platonova dijalektika ne bavi se samo famoznim Aristotelovim pobijanjem, opovrgavanjem (*elenchum illum saluberrimum*), Platonova dijalektika omogućuje da u duši nastane kako mnijenje tako i znanost o svem biću.¹⁸ Platonova dijalektika omogućuje *istin-sku znanost o biću*.

Znanost o biću uočio je Petrić kao jednu od znanosti o kojima je riječ u Aristotelovoj *Metafizici*. No biće kao biće o kojemu je riječ u Aristotelovoj *Metafizici* razlikuje Petrić od Parmenidova i pitagorovskog pojma bića. Za Parmenida i Pitagoru biće kao biće jesu *odvojene supstancije i inteligibilni uzroci osjetilnih supstancija*, a znanost o tom biću je *teologija*. Za Aristotela, međutim, biće kao biće ono je najuniverzalnije koje je svem biću zajedničko i to je potpuno različit pojam bića od Platonova pojma bića.¹⁹ Osjetilno biće o kojem je, po Petrićevu shvaćanju, riječ u Aristotelovoj *Metafizici* za njega naravno ne može biti istinsko biće. Aristotelova znanost o biću obuhvaća, tako tumači Petrić, tjelesnu supstanciju i ostale akcidencije, odnosno stvoreno biće (*genitum*). O tom biću znanost nije ni moguća, jer to je biće individualno, nastalo, promjenjivo, ne-nužno. Pa i ono opće koje razum sakuplja kao ono zajedničko iz tog pojedinačnog, nema svojstva istinskog bića, onog samog lijepog, dobrog itd., odnosno ideje.²⁰

¹⁷ Praeter hosce usus videtur Plato quartum alium perspexisse ad philosophiam pertinentem, quatenus falsas confutando opiniones purgationem animorum, velut medicus corporum exercet. F. Petrić, op. cit., str. 315.

¹⁸ Plato praeter haec philosopho seu dialectico interrogationem et responsonem tribuit, per quas non solum elenchum illum saluberrimum fieri docuit, sed etiam entium omnium, tum opinionem, tum scientiam ingenerari animis docuit, multis locis sparsim quae nos in unum ordine quo potuerimus optimo, colligemus, et quas methodos nos docuit, ad veri cognitionem aperiemus. F. Petrić, op. cit., str. 316.

¹⁹ Philosophia ergo ens contemplatur ex Platonis sententia, quod loco superiore in Aristotele quoque notavimus. Sed entis significatio Platoni, longe alia est ab Aristotelica. Huic ens est, omne id o εστι quod est: hoc idem etiam Platoni uno modo in Phaedone ... alio significato dixerat hoc idem ens ... de ipso pulchro, et de ipso bono, et iusto, et pio, quibus Ideas intelligit. ens ergo illi idea est. F. Petrić, op. cit., str. 316.

²⁰ At Aristoteles sub entis nomine primi libri de Ente capite 2. substantiam corpoream comprehendit et reliqua illi accidentia, novem categoriis comprehensa, atque ita Aristoteli ens est, quod illis genitum, Aristoteli philosophia sua versatur circa hoc ens, Sophia circa essentias separatas. F. Petrić, op. cit., str. 317.

Aristotelovo opće, sakupljeno, apstrahirano iz pojedinačnog nema svojstva istinskog bića, ideje. Ono nije nužno, uvijek isto itd. To svojstvo kontingentnosti onog općeg sakupljenog iz pojedinačnog dokazuju svojim djelom i sami peripatetički filozofi, ruga se Petrić, raznolikošću svojih učenja. Oni, naime, uvijek neko drugo opće sabiru iz pojedinačnog.²¹ Tu *razliku predmeta znanosti*, tj. *kontingentnost onog općeg apstrahiranog iz pojedinačnog i nužnost, identitet i vječnost ideje* utvrđuje Petrić kao *drugu bitnu razliku između Platona i Aristotela u pitanjima dijalektike*.²²

Prve dvije utvrđene razlike između Platona i Aristotela, ontološki status duše i ontološki status predmeta znanosti rezultat su Petrićeve interpretacije. To nije nešto za što se mogu u Aristotela naći decidirane potvrde u tekstu, niti je to nešto u čemu se Petrić mogao pozvati na općeprihvaćenu tezu suvremenika ili preteča. To je priprema polazišta s kojega će Petrić moći opovrgnuti Aristotelovu kritiku Platona.

Kao treću razliku između Aristotela i Platona u pitanjima dijalektike navodi Petrić Aristotelovo isticanje vrijednosti zaključka i *dokaza* (*demonstratio*) i upućuje na njegovo ograničenje značenja definicije i divizije.²³ Tu se Petrić može pozvati na direktne citate iz Aristotela, a ne više samo na vlastite izvode, no njegova se interpretacija sastoji u tome što Aristotelovo ograničenje spoznajnog značenja definicije i divizije tumači kao kritiku Platona, a isticanje važnosti *dokaza* (*demonstratio*) kao Aristotelovo nastojanje da se istakne pred učiteljem.

Ponajprije Petrić točno uočava da se silogizam kakav Aristotel zahtijeva u znanosti gotovo i ne nalazi u Aristotelovim spisima²⁴ a tu činjenicu konstatiraju i suvremena istraživanja;²⁵ zatim uspoređuje značenje koje za spoznaju ima silogizam kao okosnica Aristotelove dijalektike i spoznajno značenje koje imaju definicija i divizija, odnosno elementi Platonove dijalektike.

²¹ ... vel universali collecto quod necessarium non est, et potest alias aliter se habere, quod manifeste indicat et diversitas sententiarum non solum differentium sectarum, sed eiusdem sectae philosophorum; qui aliter atque aliter universale hoc ex singularibus colligunt, et idem saepe vel scientissimus, alias aliter colligit, quod mutatio et varietas et sententiarum et scriptionum arguit. F. Petrić, op. cit., str. 318.

²² De opinione ergo Plato et Aristoteles conveniunt, de scientia non conveniunt. Illi scientia est entium verorum, sincerorum, semper eodem modo se habentium. Atque haec secunda et maxima est huius et illius dialectices differentia. F. Petrić, op. cit., str. 318.

²³ Usp. F. Petrić, op. cit., str. 318 i dalje.

²⁴ Qualem Aristoteles demonstrationem descripsit, nullo in genere rerum reperiemus. Non in primis illis entibus separatis, quae vel nullam habent causam, vel si habent ullam, ea non est per se ita nota, ut demonstrationis principium esse possit. Non in naturalibus, quae non necessaria entia sunt, sed ut plurimum evenientia, nec universalialia, nec per se nota. Non in Mathematicis, quae vel in anima vel extra ponantur, totis Euclidaeis, totis Pergaeis, Archimedicis, Ptolemaicis, aliorum Mathematicorum libris, iis quas ipse requirit conditionibus, nulla reperietur. Minus multo in rebus humanis, quae nullam secum habent necessitatem. F. Petrić, op. cit., str. 318.

²⁵ Usp. W. Wieland, *Die aristotelische Physik*, Göttingen, 1962.

Petrić nastoji dokazati da je Aristotel osporavao spoznajnu vrijednost definicije time što je isticao spoznajnu vrijednost silogizma, iako mora priznati da Aristotel nigdje izrijeком nije rekao da definicija nema nikakva značenja za spoznajnu i znanost. Poznat mu je, naime, citat iz Met. 992 b 30-34 koji govori o značenju koje Aristotel pripisuje definiciji s obzirom na *mathesis* – učenje.²⁶ Petriću je očito potrebno da bi dokazao Aristotelovo neslaganje s Platonom u pitanjima dijalektike i da bi potom izveo nadmoć Platonove dijalektike nad Aristotelovom, protumačiti Aristotelovo ograničenje spoznajnog dosega definicije kao Aristotelovo osporavanje ili kritiku Platonove dijalektike, odnosno Platonove filozofije u cjelini. Direktnu potvrdu za tu tezu Petrić u Aristotelovu tekstu nije mogao naći. Zato je on odmah na početku poglavlja ustvrdio da je Aristotel u pitanjima Platonove dijalektike *štedljiviji* kritičar nego obično, da je tu protiv svog običaja *prikrivao* svoje neslaganje, ali da se s Platonom *potajno* u mnogome ne slaže.²⁷ Teza o spoznajnoj beznačajnosti definicije po Aristotelu Petriću je toliko važna da je brani, ne samo tvrdnjom o potajnom neslaganju nego i isticanjem terminoloških nijansi u prije spomenutom tekstu Met. 992 b 30-34. Izrijeком tu Aristotel govori o tome kako se μάθησις ne temelji samo na dokazu nego i na definiciji. No, Petrić ističe da tu Aristotel ne govori o znanosti (ἐπιστήμη), nego o disciplini (μάθησις), učenju. Time on želi reći da tom rečenicom Aristotel u stvari nije pohvalio spoznajno-znanstveno, nego didaktičko značenje definicije.

Na jedan drugi način, protiv svoje volje i intencije, Aristotel je, po Petriću, zapravo potvrdio i dokazao spoznajno značenje definicije – svojim djelom. Budući da *dokaz* nije moguć ni u kojoj znanosti i disciplini, a uistinu i nije prisutan u Aristotelovu djelu, preostaje, kaže Petrić, i po Aristotelu, da znanost nastaje na temelju definicije.²⁸ Ovaj način argumentiranja koji i inače češće rabi u *Peripatetičkim raspravama* u stvari je način na koji Petrić shvaća i prakticira Sokratovu ironiju.

Nakon što je izveo da se znanost temelji na definiciji, budući da je silogizam kakav Aristotel zahtijeva i načelno nemoguć i stvarno neprisutan u znanosti, pristupa Petrić usporedbi definicije i silogizma u tom smislu da utvrdi razliku među njima, odnosno da razlikuje spoznajnu ili znanje koje omogućuje silogizam od onoga koje daje definicija. Silogizam je, izvodi Petrić, ἐπιστημονικός-znanstvenotvoran, a njegova znanstvenotvornost sastoji se u tome da *pokazuje da nekom subjektu pripada vlastito svojstvo ili trpnja* (pro-

²⁶ Usp. F. Petrić, op. cit., str. 318.

²⁷ Usp. F. Petrić, op. cit., str. 312 i ovdje bilj. 1.

²⁸ Sed disciplinam μάθησιν non scientiam ἐπιστήμην dixit; sed per demonstrationem, quae in rerum natura non sit, nulla fit scientia, seu disciplina, relinquuntur eas ex sua quoque sententia per definitionem fieri. F. Petrić, op. cit., str. 318.

pria passio), i to *na temelju nekog uzroka*.²⁹ Nasuprot tome definicija je znanje ili *znanost o biti (essentia) stvari*. Definicija se odnosi na sva bića, dokaz samo na vlastita svojstva stvari, definicija je kratka i jednostavna tvrdnja, dokaz se sastoji od kompliciranih silogizama koje je i teško pronaći i teško shvatiti.³⁰ Na temelju ovih izvoda, smatra Petrić, svatko bi morao shvatiti koju *prednost ima Platonova definicija nad Aristotelovim silogizmom*.

Nakon ovih izvoda Petrićev se tekst već na prvi pogled znatno mijenja. Petrić općenito u *Peripatetičkim raspravama* vrlo mnogo citira, kako Aristotela tako i Platona i druge autore koje Aristotel opovrgava i koje Petrić hoće obraniti od Aristotelove kritike. Te citate Petrić donosi u grčkom originalu i latinskom prijevodu. Latinski prijevod citata razlikuje se od vlastita Petrićeva teksta po tome što je u kurzivu i slova prijevoda čine se sitnija od slova Petrićeva latinskog teksta. Sljedeće dvije stranice sastoje se gotovo isključivo od grčkog teksta i kurziviranog latinskog prijevoda. To su sve citati iz Platona, a odnose se na određenje, značenje, doseg i vrijednost definicije.

Sam Petrić ponovo se s vlastitim interpretacijama, nakon spomenute dvije stranice popunjene gotovo isključivo citatima, znatnije uključuje u tekstove citata prelaskom s određenja definicije na određenje divizije, i to konstatacijom da Aristotel nije samo osporavao spoznajnu vrijednost Platonove *definicije* nego i spoznajnu vrijednost *divizije*, za koje je Platon je držao da su *instrumenti* koji prethode istinskoj znanosti ili koji za njom slijede. Aristotel nije, doduše, izričito napadao Platonovu definiciju, nego joj je pretpostavio svoj dokaz, da bi se istakao pred Platonom, diviziji se, međutim, tumači Petrić, rugao.³¹ To ruganje sastoji se u tome što je Aristotel diviziju odredio kao neznatni dio silogističke metode, odnosno kao slab silogizam koji zahtijeva ili pretpostavlja ono što bi u stvari trebao dokazati i u tome što je tvrdio da divizija ne može dokazati bit stvari. Toj Aristotelovoj objekciji ne suprotstavlja se Petrić protuslovnom tvrdnjom, tj. da divizija može dokazati bit stvari, nego razgraničenjem problema. Aristotelova je objekcija neumjesna jer Platon diviziju nikad nije niti uspoređivao niti dovodio u vezu sa silogizmom.³² Neizrečena je, ali u kontekstu prisutna teza da divizija i ne treba do-

²⁹ Demonstratio, syllogismus est ἐπιστημονικός scire faciens, scientiam facit quando per causam inesse ostendit propriam passionem subiecto alicui. F. Petrić, op. cit., str. 318.

³⁰ Definitio scientiam facit essentiae cuiusque rei. Utra dignitate praestantior, essentia ne an passio, cum illa per se, haec non nisi in illa existat? Utra natura prior? Definitio omnibus entibus inseruit. Demonstratio nullis quam passionibus, neque his omnibus, sed propriis. F. Petrić, op. cit., str. 318.

³¹ Definitionem ac divisionem illam vel praecedentem vel subsequentem vere scientiae instrumenta Plato celebravit. Aristoteles ut suae illi imaginariae demonstrationi locum faceret, divisionem irrisit, ... F. Petrić, op. cit., str. 320.

³² Quam hoc sit a suo proprio sensu detortum, patebit, cum Plato, nec syllogismo eam, nec demonstrationi, aut comparaverit, aut subderit. Quare reprehensiones hae futiles et male tortae cadunt. F. Petrić, op. cit., str. 320.

kazati, odnosno da znanje koje dobivamo divizijom nije znanje koje se može silogistički dokazati. U tom kontekstu treba razumjeti Petrićevu primjedbu na Aristotelovu objekciju da divizija uzima ili zahtijeva ono što bi trebala dokazati, primjedbu i upućivanje na to da je i sam Aristotel poznavao situacije kad se nešto mora naprosto *uzeti, pretpostaviti, zahtijevati* ili *postulirati*. Pritom se Aristotel služio istim terminima, kao i Platon: *λήψει, ληπτέον, ληφθέντων* (sumptione, assumendum, assumptis).³³ Time u stvari Aristotel prešutno i sam priznaje jedno znanje koje nije dostupno silogizmu. Na koncu Aristotel ipak mora priznati, drži Petrić, da se putem divizije povezuje uzrok s učinjenim, s posljedicom – a to je upravo smisao, svrha i zadatak znanosti.³⁴ Ovim izvodima drži Petrić da je dokazao neopravdanost Aristotelovih objekcija s obzirom na spoznajno značenje definicije i divizije.

Petrić se suprotstavio Aristotelovim primjedbama, s jedne strane ukazujući na neprihvatljive pretpostavke Aristotelova učenja: 1. izvedenost ljudske duše iz materije, 2. »materijalistički« pojam bića iz kojeg slijedi kritika Platonova pojma anamneze i Aristotelovo shvaćanje spoznaje kao apstrakcije općeg iz pojedinačnog. Iz ovog dijela Petrićeve argumentacije vidi se da dijalektika za Petrića u tom sklopu nema značenje formalne logike, ne tematizira strukture formalno-ispravnog suđenja i zaključivanja, nego obuhvaća metafizičke pretpostavke logičkih učenja. Aristotelovo ograničenje značenja definicije i divizije i njegovo isticanje silogističke strukture tumači Petrić kao neumjesno osporavanje jedne spoznaje koja istinski spoznaje ono što istinski jest, nezavisno od osjetilne spoznaje. Aristotelova kritika Platona u stvari je nedopiranje do jedne spoznaje koja se svojim ontološkim statusom uskraćuje mogućnosti silogističkog dokaza. No, ta Aristotelova koncepcija spoznaje problematična je ne samo zato što previđa jednu dimenziju spoznaje nego i zato što je po njoj i silogistički dokazivoj znanosti uskraćena znanstvenost odnosno nužnost.³⁵ Petrić želi pokazati da time što za Aristotela ne postoji spoznaja mimo i nezavisno od osjetilne spoznaje, proizlazi da uopće nema spoznaje o onom nužnom ili *da je znanost kao znanost*, po Aristotelu, nemoguća, odnosno je Aristotelova znanost *mnijenje*. Aristotelov pojam znanosti, apstrakcije i dokaza – silogizma ograničava znanost na znanost o osjetilnom biću, i to na znanje o svojstvenim stanjima nekog subjekta koji pripada kate-

³³ Nec solum eadem praecepta dat, sed iisdem etiam vocibus utitur: *ληπτέον, ληφθέντων*, assumendum, assumptis, et quod maius est, causae cognitionem haberi per divisionem ipse mox subnectit. F. Petrić, op. cit., str. 321.

³⁴ Causam autem cum effectu nectere, iam scientia est. per divisionem ergo, Aristotelica sententia, scientiam habemus, contraria priori sententiae, per quam divisionem uti assylogisticam, uti quae petet principium, quae assumeret, non probaret, improbaverat, ... F. Petrić, op. cit., str. 321.

³⁵ Nec vero videtur scientia Aristotelica sibi constare, quia universale collectum quod scientia dicitur, non recipit eam conditionem, quam scientiae attribuit saepe ... Singularia autem et universale ex iis collectum, nullam habet necessitatem. F. Petrić, op. cit., str. 317.

goriji stvorenog, materijalnog i osjetilnog. Znanost koja se temelji na apstrakciji općeg iz pojedinačnog uključuje ograničenja onoga koji izdvaja opće iz pojedinačnog, tj. ograničenja spoznavatelja, ljudske, ograničene, materijalnošću sputane duše.³⁶ Dokaz – silogizam, kao oruđe znanosti ograničava spoznaju na nužnu pripadnost svojstva koje se pririče ili odriče, predicira nekom subjektu, na osjetilne ili iz osjetilnog izvedene pojmove, tvrdjenje ili odricanje u okviru jednog sistema silogističkog dokazivanja. Taj pojam znanosti ne samo da ne udovoljava kriterijima znanja o idejama nego ne udovoljava niti zahtjevima koje je sam Aristotel postavio na znanost.

Nakon što je na taj način izložio i osporio Aristotelovu kritiku Platonove dijalektike, pristupa Petrić tumačenju Platonove dijalektike, odnosno objašnjenju onoga što, nasuprot Aristotelovoj znanosti-mnijenju, nudi Platonova dijalektika, tumačenju spoznajnog dosega Platonove dijalektike. Odavde pa do kraja poglavlja tekst se sastoji gotovo iz samih citata iz Platona, a Petrićeve su intervencije u tekst minimalne. Nasuprot Aristotelovoj dijalektici Petrić tu izlaže Platonovu dijalektiku na tekstu tzv. usporedbe s linijom s kraja šeste knjige *Države* i ponajprije razlikuje *matematičku i dijalektičku* analizu. Matematičku analizu Petrić, po Platonu, tumači kao dvostruku. Matematičkom analizom duša polazi od hipoteza, ali ne ide prema početku, odnosno ne razmatra o hipotezama kao hipotezama. Hipoteze se u okviru matematičke analize uzimaju kao ono prvo i samorazumljivo i od njih se prosljeđuje k osjetilnom. Matematička analiza nužno koristi bića i artefakte kao osjetilne primjere, no sami izvodi do kojih dolazi ne vrijede za te osjetilne primjere na kojima su izvedeni, nego za same hipoteze od kojih se krenulo. Osjetilni primjeri, naime, shvaćeni su kao učinci hipoteza. Dvostruki smjer matematičke analize sastoji se u tome da se prosljeđuje od hipoteza prema osjetilnim primjerima te se s izvodima dobivenima na tim primjerima koji, međutim, ne važe za te osjetilne primjere, nego za hipoteze, ponovo vraća k hipotezama. Osim te matematičke analize postoji, ističe Petrić, dijalektička analiza. U dijalektičkoj analizi hipoteze nisu uzete kao principi, odnosno kao nešto prvo i samorazumljivo o čemu se dalje ne postavlja pitanje. Tu su hipoteze uistinu hipoteze, odnosno prisutna je svijest o tome da jesu hipoteze, da nisu nešto o čemu se ne može dalje pitati, da nisu osigurane kao evidentne i temeljne spoznaje.³⁷ Dijalektičkom analizom osiguravaju se te hi-

³⁶ Si in hominis anima mathematica sint, et per abstractionem ab ea fiant: nec per additionem numerus, nec magnitudo per divisionem, infinita esse possunt. Neque enim animae ensus, nec phantasia, nec opinio, nec ratio, nec intellectus, infinite aut dividere, aut augere quicquam possunt, Quoniam et finitae potentiae sunt, et terminatae actionis. et essentiae itidem finitae. F. Petrić, op. cit., str. 402.

³⁷ Deinde duplici huic analysi ab hypothesibus ad principium, ab hypothesibus ad finem subdit ... Atque haec de Mathematicis analysibus. Sed Dialecticum docet hypothesibus non ut principiis notis, sed ut vere hypothesibus, quae sibi inserviant, veluti gradus ascensionis ad ipsum principium. F. Petrić, op. cit., str. 321.

poteze njihovim utemeljenjem u prvom principu. I ta dijalektička analiza je, kao i matematička, dvosmjerna. Njome se prvo uspinje od hipoteza k prvom principu, a potom se silazi od prvog principa preko redova kojima se uspinjalo i zatim sve do kraja, tj. do pojedinačnog osjetilnog bića.³⁸

Uspinjanje prvom principu i sagledavanje prvog principa uzrokom svega ostalog bića program je svake novoplatoničke sistematike: *πρόοδος* i *ἐπιστροφή*. Petriću je, međutim, stalo do toga da se taj uspon i silazak ne bi možda protumačio kao element Aristotelove filozofije u (smislu programa *Metafizike*) odnosno kao element peripatetičke filozofije. Petrić pomalo neočekivano insistira na tome da je taj dvostruki Platonov dijalektički put neusporediv s jedinstvom kompozitivne i rezolutivne metode i s Aristotelovim dokazima *ὅτι* – quia i *διότι* – propter quid, odnosno da se ne može usporediti s *progressom po mnogome i po uzrocima i učincima* koji su međusobno koordinirani i podčinjeni (subalterni).³⁹ Nedvojbeno ovdje Petrić suprotstavlja Platonovu dijalektiku, ne toliko Aristotelu koliko učenju padovanske škole o jedinstvu demonstrativne i rezolutivne metode ili o prosljedu (*progressus*) od poznatog nepoznatom.

Pozivajući se na Aristotelovu distinkciju između dokaza da nešto jest (*ὅτι*, quia) i dokaza zbog čega nešto jest (*διότι*, propter quid) padovanska je škola uvela razliku između demonstrativne i rezolutivne metode dokazivanja. Pritom se padovanski aristotelizam poziva i na Averroesov *Uvod u Komentare Fizike*. Po suvremenim tumačenjima padovanska teorija o kompozitivnoj ili demonstrativnoj i rezolutivnoj metodi i osobito Zabarellino učenje o regresu ukazuje u smjeru novovjekovne prirodne znanosti i njezinih metoda istraživanja. To je učenje očito i u Petrićevo doba bilo vrlo značajno jer se Petrić osjeća pozvanim i potaknutim da s njime polemizira, kao s jednom značajnom interpretacijom i nastavljanjem na Aristotela. Veliko značenje tih suvremenih metoda Petrić u stvari ne osporava, nego se čak čini da ga prešutno prihvaća. Spoznajom prosljediti (*progressus*) od učinjenog, uzrokovanog, mnogog do uzroka i povratno, iz uzroka izvesti učinjeno, uzrokovano, kontingentno, i za Petrića je zadatak znanosti. Ono što je Petriću sporno to je pozivanje na Aristotela, nastojanje da se to učenje sagleda u njegovu utemeljenju u Aristotelovoj filozofiji. Zato Petrić postavlja tezu da je Averroes prvi koji je

³⁸ Itaque Dialectica duplicem habet analysin, ut ab hypothesibus ad primum omnium principium ascendat, deinde ab eo per antiquos ordines descendat. F. Petrić, op. cit., str. 322.

³⁹ Nec vero putandum est, has analyses duplicem illam Peripateticorum demonstrationem esse τοῦ ὅτι καὶ τοῦ διότι quas vocant, quia et propter quid. quibus asserunt duplicem progressum illis fieri, ab effectibus ad causas, a causis ad effectus: hae enim simplices duo syllogismi sunt, non autem progressus per plures et causas et effectus, sibi ad invicem coordinatos ac subalternos. Quorum nullibi locorum Aristoteles ullam fecit mentionem. Averrois potius umbram nescio quam huiusce rei vidit, viamque atque ordinem doctrinae videtur nuncupasse. Ibid.

to učenje u zametku (*umbra huius rei*) uinterpretirao u Aristotela; pritom Petrić i nije daleko od istine jer i suvremena istraživanja konstatiraju da je Averroes bio posrednik, međučlan između Aristotelova učenja o dokazu *da nešto jest* i *zašto nešto jest* i učenja o metodi padovanske škole

To distanciranje Aristotela od učenja padovanske škole o jedinstvu rezolutivne i kompozitivne metode Petriću ipak nije dovoljno. On priznaje važnost i značenje povezivanja demonstrativne i rezolutivne metode, odnosno shvaćanja da spoznaja treba napredovati od uzrokovanog k uzrocima i nakon toga iz uzroka izvoditi ono uzrokovano, ali ono čime se Platonov *progressus* ističe nad svakim peripatetičkim učenjem sastoji se u tome da *platonički progressus nije silogistički*.

Asilogistički uspon i silazak spoznaje izložio je Petrić na tekstu Platonove usporedbe s crtom. Navodeći tu Platonovu usporedbu u četiri opsežna citata, gotovo kontinuirano i bez vlastitih intervencija, Petrić je započeo izlaganje s prvim sekundarnim odjeljkom drugog primarnog dijela crte, tj. odjeljkom koji obuhvaća predmete dostupne mišljenju (*νοητά*). Prvi dio primarne diobe, tj. dio koji obuhvaća slike i dio koji obuhvaća vidljive predmete (*ὄρατά*), tj. životinje i artefakte u predmetnom smislu i vjerovanje i nagađanje u spoznajnom smislu, Petrić je u prvom koraku ignorirao. On počinje od objašnjenja koje Sokrat daje Glaukonu nakon što ovaj nije shvatio prvo izlaganje. Taj prvi odjeljak *mišljenju dostupnog* odredio je Platon predmetno kao *hipoteze*, a znanje o tom predmetu imenovao je *dianoiom*. Petrić polazi, dakle, u tumačenju od odsječka hipoteza koje su mišljene u *dianoji* i čija se specifičnost sastoji u tome da se na tom mjestu hipoteze *ne misle odvojeno* od predmeta o kojima je svojstveno zvanje Platon imenovao *vjerovanjem (pistis)*. Hipoteze *dianoia* misli na taj način da prethodno područje životinja i artefakata uzima *kao slike hipoteza*. Same hipoteze tu se ne preispituju, nego se uzimaju kao sigurne te se sagledavaju u odnosu na predmete vjerovanja (životinje i artefakte); ali tako da se, koristeći područje životinja i artefakata kao sliku hipoteza, *dianoia* ponovo vraća k samim hipotezama. Razmatrajući hipoteze na njihovim osjetilnim primjerima ne stječe *dianoia* znanost o životinjama i artefaktima, nego znanost o hipotezama kao uzrocima slika. U drugom dijelu crte koji obuhvaća *ono što se misli* nije više *dianoia*, nego um (*νοῦς*) onaj koji polazi od hipoteza i ne uzima ih više kao samorazumljive i ne razmatra ih u odnosu na predmete vjerovanja (*πίστις*). Um se služi hipotezama kao odskočnom daskom u traženju onog što se u odnosu na hipoteze pokazuje kao bespretpostavno (*ἀνυπόθετον*) i utemeljujuće.

Silazak *dijanoje* od hipoteza k bićima i artefaktima i povratak *dijanoje* k hipotezama nazvao je Petrić *matematičkom analizom*. Ono do čega je Petriću, međutim, stalo, to je komunikacija između *dijanoje* i *nusa*, između hipoteza i onog bespretpostavnog, odnosno Petriću je do *dijalektičke analize*. I ta

bi se dijalektička analiza očito trebala protumačiti analogno matematičkoj analizi. No, matematička analiza započinje silaskom, od hipoteza k primjerima, dok dijalektička analiza mora započeti uspinjanjem, od hipoteza k bespretpostavnom i nakon toga se od bespretpostavnog i utemeljujućeg spušta sve do osjetilnog. Ključni moment ili početak kako uspinjanja k bespretpostavnom tako i spuštanja osjetilnom jesu *hipoteze*, odnosno *ideje*, ali asimetričnost silaska i uspinjanja Petrić nije tematizirao i objasnio.

U tome se, dakle, sastoji Petrićevo shvaćanje Platonove dijalektike. Dijalektika obuhvaća područje od osjetilnog zamjećivanja, preko znanosti matematike i geometrije do jednog znanja koje se može formulirati kao *konstrukcija područja uzroka*. Sve je to povezano preko pojmova *nus* i *dijanoia* sa zakonitostima ispravne upotrebe racionalne sposobnosti duše u suđenju, definiranju, dijeljenju i zaključivanju. Te zakonitosti Petrić, međutim, ne sagledava kao formalna pravila ispravnosti, nego kao zakonitosti sveg bića i pojavljivanja. Takav *pojam dijalektike* kao istinske znanosti o biću stavlja Petrić nasuprot Aristotelove *Metafizike*, kao znanosti o biću, kako Petrić tumači, znanosti o osjetilnom biću, znanosti koja je kontradiktorna, koja je nemoćna, koja je *ne-znanost*, odnosno *mnijenje*.

Svojestvenost Petrićeva razumijevanja Platonove usporedbe s crtom leži, međutim, u tome da Petrić Platonovu dvostruku dijalektičku analizu suprotstavlja jednom suvremenom peripatetičkom učenju. Petrić, naime, upozorava na to da se Platonova dijalektička analiza, tj. uspinjanje od hipoteza k prvom principu i silazak od principa preko već prijedjenih redova nipošto ne smije poistovjećivati s dvostrukim peripatetičkim zaključkom, tj. *demonstratio quia* i *demonstratio propter quid* kojim peripatetičari tvrde da se provodi napredovanje (*progressus*) od uzrokovanog uzrocima i, obrnuto, od uzroka k uzrokovanom. Ovu samointerpretaciju padovanske škole Petrić dovodi u pitanje i osporava. Zaključak *quia* i zaključak *propter quid* ne predstavljaju napredovanje od uzrokovanog uzrocima i od uzroka uzrokovanom. To su silogizmi, zaključci, a ne napredovanje, metoda povezivanja uzroka i učinaka. Petrić se, doduše, slaže s time da treba prosljediti *k uzrocima* i, obrnuto, da se treba od uzroka vratiti k uzrokovanom i da se u tom prosljeđivanju sastoji znanje i znanost. Drugo je pitanje treba li prosljediti od učinaka, od uzrokovanog (*ab effectibus*), od osjetilnog i pojedinačnog k uzrocima. Tu se Petrić pozvao na Platona da pokaže da je taj prosljed moguć samo preko *hipoteza*, nezavisno od ičeg osjetilnog, i preko *ideja*.⁴⁰ Za Petrićevo je tumačenje, međutim, važno da platonička dijalektika, s jedne strane, respektira područje doksičkog (kako to Petrić želi protumačiti na Platonovoj usporedbi s crtom), ali da ga

⁴⁰ Sed Plato, non tam ab effectibus priorem progressum fieri dicit, quam ab hypothesis, nullo sensibili adhibito, sed ideis ac formis tantum. F. Petrić, op. cit., str. 322.

svakako i nadilazi te se Petrićeva kritika Aristotelove filozofije u tom poglavlju centrirana oko uvida da se filozofija, mišljenje i znanost čije zakonitosti Aristotel izlaže temelje u jednom znanju i jednom predmetu do kojeg Aristotelova filozofija ne može doprijeti. Ti predmeti znanja spoznaji nisu dostupni u doumljivanju, nego u pukom uzimanju.

Poglavlje u kojem Petrić izlaže svoju interpretaciju Platonove dijalektike: »Platonicae dialectices cum Aristotelica collatio ac discordia«, pisano i objavljeno u okviru opće kritike Aristotelove filozofije *Discussionum peripateticarum* T. IV, svakako predstavlja jedan segment Petrićeve kritike Aristotela. No, kao što je i svaka kritika moguća tek na temelju u svojstvenog razumijevanja i tumačenja predmeta kritike (ovdje Aristotelove filozofije), tako je i svaka pohvala, odnosno pretpostavljanje nekoga nekome moguće također samo na osnovi razumijevanja ili tumačenja onoga koga se nekome nadređuje (ovdje konkretno Platona). Kao što treba protumačiti što je to Aristotelova dijalektika koju Petrić osporava, da bi se razumjela Petrićeva kritika, tako treba odrediti što je to Platonova dijalektika po Petriću, da bi se razumljivo zašto je Petrić pretpostavlja Aristotelovoj.

U tom suprotstavljanju čini mi se da se događa niz zabuna i neprepoznavanja, upleteno je niz prešutnih pretpostavki, a mogli bismo reći i niz pogrešaka *quaternio terminorum*. Prva u tom nizu je i, čisto formalno, usporedba Aristotelove dijalektike (po definiciji) s Platonovom dijalektikom kao *dux scientiarum*, odnosno s Platonovim putem k idejama. Petrić tu izigrava Aristotelovo učenje o dijalektičkom, vjerojatnom (u smislu samo ili puko vjerojatnom) zaključku u odnosu na Platonovu dijalektiku kao dohvaćanja onog uvijek istog, vječnog itd., odnosno ideja. Ali ni Petrić ne uspoređuje kruške i jabuke, analizu jednog posebnog slučaja primjene silogizma s metafizičkim učenjem, nego je tu prešutno prisutna pretpostavka da je Aristotelova *Metafizika*, odnosno *znanost o biću* upravo Aristotelova dijalektika na djelu, odnosno »znanost« o kontingentnom biću. O tome smo dosta rekli u tekstu. No, ni Platonova dijalektika ne može ostati nekontaminirana u usporedbi s Aristotelom jer je Petrić sagledava u odnosu prema zahtjevima koje kršćanski aristotelizam postavlja na metafiziku, tj. da bude put uspinjanja od kontingentnog bića, onog što je prvo za nas, do nužnog uzroka sveg bića, onog što je prvo po prirodi stvari. U tom nastojanju Petrić ipak nije previdio bitne razlike između peripatetičkog uspinjanja prvom pokretaču i platoničkog uspinjanja onom bespretpostavnom; prvo: da uspinjanje ne polazi od pojedinačnog i kontingentnog bića, nego od hipoteza koje se »provjeravaju« na pojedinačnim i kontingentnim slučajevima, ali koje su pretpostavka, a ne rezultat spoznaje pojedinačnog i kontingentnog; i drugo: da je spoznaja koja polazi od hipoteza i smjera, ne više kontingentnom i pojedinačnom, nego onom bespretpostavnom, bitno različita od spoznaje o kojoj govori Aristotel.

U izlaganju biti Platonove dijalektike Petrić se prvenstveno oslanja na Platonovu usporedbu s crtom, i to na dio koji obuhvaća hipoteze. Ono što je pritom odlučujuće jest to da Petrić Platonovu matematičku i dijalektičku analizu, dakle spuštanje od hipoteza osjetilnim primjerima i uzdizanje od hipoteza onom bespredpostavnom, uspoređuje s učenjem padovanske škole o dokazu *quia i propter quid*, učenjem koje istraživanja renesansne filozofije identificiraju kao prethodnicu novovjekovne znanstvene metode. Spoznaju onog pojedinačnog i kontingentnog nesumnjivo i Petrić sagledava kao zadatak znanosti. Samo, mogućnost spoznaje pojedinačnog kontingentnog ne sagledava Petrić u uočavanju, izvođenju, klasificiranju, povezivanju i sl. općeg, nego u jednoj nadržacionalno-nadsilogistički-naddijanoietički objavljenoj spoznaji bespretpostavnog odnosno prvog, odnosno uzroka.

PETRIĆEVO TUMAČENJE PLATONOVE DIJALEKTIKE

Sažetak

Petrićeva kritika Aristotela temelji se u određenom razumijevanju i tumačenju Aristotelove filozofije i isto tako u određenom razumijevanju Platonove filozofije. U poglavlju o neslaganju Aristotela i Platona u pitanjima dijalektike u knjizi *Discussionum peripateticarum* T. IV riječ je također o svojstvenom razumijevanju što je to dijalektika. Iako Petrić dijalektiku poistovjećuje s logikom, tu se ne radi o tematici i disciplini formalne logike u smislu organona filozofije, nego o tijesnoj povezanosti metafizičke, gnoseološke i logičke tematike. Razlike između Aristotela i Platona utemeljuje Petrić u dva osnovna Aristotelova ontološka stava (onako kako ih Petrić vidi i tumači): nastalost ljudske duše iz materije i pojam bića kao nastalog, stvorenog bića obuhvaćenog s deset kategorija. S tih pozicija osporava Petrić spoznajno značenje Aristotelova silogizma i dokaza, te njegovu kritiku definicije i dijereze. Poglavlje kulminira u interpretaciji Platonove usporedbe s linijom koju Petrić tumači nasuprot renesansnim shvaćanjima Aristotelovih dokaza $\delta\tau\iota$ i $\delta\iota\acute{o}\tau\iota$. Tu se očito više radi o Petrićevoj kritici onovremene vrlo poznate i aristotelovski inspirirane teorije, nego o kritici Aristotela.

PETRIĆ'S INTERPRETATION OF PLATO'S DIALECTICS

Summary

Petrić's criticism of Aristotle is rooted in a specific understanding and interpretation of Aristotle's philosophy, as well as in a specific understanding of Plato's philosophy. In *Discussionum peripateticarum* T. IV, in the chapter on the difference of opin-

ions between Aristotle and Plato in matters concerning dialectics, at issue is a rather specific understanding of what dialectics actually is. Although Petrić equates dialectics with logic, the topic and discipline of formal logic, in the sense of it being the organon of philosophy, is not what is at issue here; rather, what Petrić concerns himself with is a tight connection between metaphysical, gnoseological and logical matters. Petrić finds the differences between Aristotle and Plato in Aristotle's two most fundamental ontological standpoints (naturally, in the way that he perceives and interprets them): the creation of the human soul from matter and the concept of a being as an originated, created being that is encompassed by the ten categories. These are the standpoints from which Petrić disputes the cognitive meaning of Aristotle's syllogism and proof, as well as his criticism of definitions and diaeresises. The chapter culminates in Petrić's interpretation of Plato's comparison with the line that Petrić expounds as being contrary to the renaissance understanding of Aristotle's proofs of ὄντι and διότι. It is obvious that at issue here is Petrić's criticism of a theory that was then well-known and that was inspired by Aristotle's philosophy, rather than a criticism of Aristotle.